

УДК 81'373.612.2 + 81'42

Кураш С. Б. (Мазыр, Беларусь)

**МЕТАФАРЫЧНЫЯ ПРЭЗЕНТАЦЫІ СУРАЗМОЎЦЫ:
ІНТЭРЛАКУТЫЎНЫЯ МЕТАФАРЫ Ў РУСКАЙ І БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ**

Артыкул прысвечаны даследаванню супазітыўных інтэрлакутыўных метафар (метафарычных канструкцый з асабовым займеннікам 2-й асобы адзіночнага і множнага ліку «ТЫ / ВЫ» ў якасці «левага элемента») у мове беларускай і рускай паэзіі ХХ–ХХІ стагоддзяў. Характарызуюцца разнавіднасці інтэрлакутыўных метафар, апісваюцца асноўныя тыпы моўных канструкцый, якія рэалізуюць трапеічныя пабудовы такога роду. Робіцца выснова аб падабенстве і ў той жа час пэўнай нацыянальна-стыльвай спецыфічнасці мадэляў метафарычнай рэпрэзентацыі «ТЫ / ВЫ-канцэптаў» у паэтычных тэкстах рускіх і беларускіх аўтараў.

Метафарычныя рэпрэзентацыі суразмоўцы (адрасата паэтычнага маўлення) прадугледжваюць стварэнне трапеічных пабудов з займеннікамі 2-й асобы (ТЫ і ВЫ / ТВОЙ і ВАШ) у якасці А-элемента. «"Ты" – адна з галоўных роляў у іманентным

сцэнары выказвання. Маўленне можа быць прама звернутае да "ты" (прамы знешні дыялог, малітва, просьба, загад), што адпаведным чынам адлюстроўваецца на семантычнай тканіне і сэнсе выказвання, але акрамя такога прамога звароту ўсякае выказванне ўтрымлівае іманентнага адрасата (імплантаванага ў іманентную выказванню структуру выкарыстаных у ім кропак маўлення), выбудоўваючы паміж іманентнымі "ты", "я", "ён" і "мы" заўсёды канкрэтна пэўныя сюжэтныя адносіны» [1, с. 619]. «Слова *вы* пазначае множнасць суразмоўцаў (за выключэннем таго, хто гаворыць); прыватны выпадак – абазначэнне групы "суразмоўца і яшчэ хто-небудзь" у такіх спалучэннях, як *вы з ім, вы з ёй, вы з імі* (г. зн. '*ты і ён*', '*ты і яна*', '*ты і яны*'. Слова *вы* ў адрозненне ад *мы* не валодае разнастайнасцю ўжыванняў. Самае характэрнае – гэта ўжыванне пры ветлівым ці афіцыйным звароце да адной асобы...» [2, с. 534–535].

Асобныя аспекты функцыянавання асабовых займеннікаў у складзе трапеічных канструкцый на матэрыяле лірыкі беларускіх і рускіх паэтаў ХХ–ХХІ стст. разглядаліся пераважна ў лінгвастылістычным і лінгвапаэтычным аспектах у работах В. Д. Старычонка [3], А.У. Кісель [4] і інш.

У выніку праведзенага даследавання намі выяўлена, што ў якасці найбольш характэрных метафарычных вобразаў функцыянуюць наступныя трапеічна структураваныя ТЫ / ВЫ-пазіцыі ў тэкстах сучаснай беларускай і рускай лірыкі (інтэрлакутыўныя метафары):

1) «**ТЫ**» **абгульненае**: *На древе человечества высоком / Ты лучшим был его листом, / Воспитанный его чистейшим соком, / Развит чистейшим солнечным лучом!* (Ф. Цютчаў); *И пойдешь ты ў бясконцым ланцугу, / Дзе толькі цені, цені, цені, цені* (М. Мятліцкі); *И ты, узнесены ў салоне, / На ўзмежжы змроку і святла, Сябе пачуеш у палоне Урэактыўнага крыла* (М. Мятліцкі);

2) «**ТЫ = X = Я**». Адрозненне гэтай мадэлі ад папярэдняй у тым, што праз метафару ТЫ ператвараецца ў Я (эфект «іншага голасу»): *Мне говорил какой-то голос: / Крепись, в руках себя держи! / Ты ничего, ты только колос / На бесконечном поле ржи. / В поту прокисла гимнастёрка, / Нёс ПТР я на весу... / А голос пел: ты листик только / В тысячелистvenном лесу!* (Я. Вінакураў); *Мне кажуць: / «Не забывайся на тое, / што ты граеши галоўную ролю / ў гісторыі свету* (А. Івашчанка);

3) «**ТЫ = Я / Я = ТЫ**»: *Я – это ты. Ты – это я / На хрупком льду небытия* (Г. Іваноў); *Как горько мне, как жаль, что ты – / Ведь это – то же я* (А. Твардоўскі); *Расстояние между тобой и мной – это и есть ты* (І. Жданаў); *Было – спрачаўся я з табою / Да палыновай гаркаты, / Ды зразумелі мы абое: / Ты – гэта я, / Я – гэта ты* (А. Зарыцкі);

4) «**ТЫ / ВЫ любоўнае**» [гл.: 4, с. 4]: *Ты – з глыбіні віёлавых садоў! / І, снежань упрыгожыўшы сабою, / Не закрываеешся ад халадоў / Ні хустачкай і ні маёй журбою* (Л. Дранько-Майсюк); *Цябе, як пушчу, адкрываю / У зменах часу і святла. / То ты прамая, то кривая, / То немая, то гаваркая, / То ты – расінка, то – смала. / Калі ты блізка – так малюю, / Адыдзеешся – і пазнаю / Бездапаможную, малую / Цябе, былінку паляваю, / Былінку горкую маю* (А. Пысін); *Ты – любовь моя! / Ты – перевертень ума, / Ты – как лето на саночках, / Как в веснушках зима* (М. Святлоў); *Мне кажется, что вы – оживший образ / Той тишины, что вы ее родня* (Д. Самойлаў); *Вы – белое бургундское вино, / Где дремлет сладостно струя шампани, / И резвится, и пенится заране, / Восторга скрытого оно полно / Вы – персик, румянеющий янтарно: / Пьянит и нежит девственный пушок* (М. Кузмін); *Изящны Вы – как музыка «Миньоны», / Как Мирры Лохвицкой стихи!* (І. Севяранін);

5) «**ВЫ ветлівасці**», параўн.: *Расчленённые в скобках подробно, / эти формулы явно мертвы. / Узнаю: эта линия – вы! / Это вы, Катерина Петровна!* (С. Кірसानаў); *...на брустверы цвёрдым / Ваша цепліца кроў... / Што Вы той жа Чацвёрты, / Кто да нас не прыйшоў* (Я. Янішчыц).

Часам падобныя кантэксты суправаджаюцца іранічным адценнем або рэалізуюць інтэнцыю, працілеглую ветлівасці, параўн.: «*Вы* *індывидуальна-хороши*, / **Вы** – *зеркало общественной души*», – / *Союзу говорит он, как девице* (М. Тарлоўскі); **Вы** – / *ни господу богу свечка / и ни дьяволу / кочерга* (Н. Асееў); *Выпадкова, без пэўнай прычыны, / спачувальна і не без ласкі, / мне сказала твая жанчына: / – Вы* як ліска з японскай казкі... (Р. Баравікова); *Прашу падданства Вашиага даўно, / А Вы*, як *суверэнная дзяржава, / Мне адмаўляеце, але ласкава. / Мой сподзеў грэе гэтае адно* (Р. Барадулін); **Вы** – *знаўцы, вы* – *тонкія знаўцы / Адной чалавечай струны, / Хітруны* (П. Макаль);

б) «**ВЫ** **множнае**»: *Верстняк-монгол, трубач-франконец, / Брадатый петел русских звонниц, / Теперь вы* – *дрожь мембранных донец, / Узлы незримых волоконц!* (М. Тарлоўскі); *О, все вы, – о, все вы, – о, все вы / Теперь превратились в цветы!* (І. Севяранін); *Кунакі вы Эльбрусу, / Хоць з паўночнае пашы, – / Вы* *душой – беларусы, / Вы* з *характарам нашим!* (В. Зуёнак); *Дзяліцеся ласкі нячэрствай скібкаю, / Вы* – *госці у гэтым застоллі. / І ваша жыццё, як лучына скіпкая, / Не ўгрэе нябеснай столі* (Р. Барадулін). Як можна заўважыць, партытыўная семантыка тропай накладваецца на рэалізацыю ідэі непарыўнай сувязі элементаў нейкіх мностваў у часе і прасторы. Гэта ж характэрна і для метафарычнай рэпрэзентацыі ТЫ-пазіцыі: *Ты* – *Сусвету ўсяго / пясчынка* (Р. Барадулін);

7) серыя выяўленых намі прыкладаў ілюструе канцэптуалізацыю супрацьпастаўлення **ТЫ** і **ВЫ**: *Доўгі шлях яшчэ ад «вы» да «ты»* (Р. Барадулін).

У большасці выпадкаў ТЫ-і ВЫ-пазіцыі ў метафарычных пабудовах рускіх і беларускіх паэтаў прадстаўлены ў якасці левага (А) элемента. Пры гэтым пазіцыю правага (В) элемента могуць замяшчаць намінацыі, разнапланавыя з пункту гледжання семантыкі і структуры:

– **прадмет**: *Народные вожди! Вы* – *вал, взметенный бурей / И ветром поднятый победно в вышину* (В. Брусаў); *Пусть вьюга с улиц улюлю, – / Вы* – *радугой по хрусталу, / Вы* – *сном, вы* – *вестью: я вас шлю, / Я шлю вас, значит, я люблю* (Б. Пастарнак); *Ты* *тая хмарка, / Што захмар'е / Наслала нам / Для светлых слёз* (Р. Барадулін); *А з памяці – белаю яблыняй. / Ты, весняя, русая, вернешся* (М. Мятліцкі);

– **асоба** (у тым ліку Я / МЫ): *Вы* – *владыки / их души и тела, / с вашей воли / встречаются восход* (У. Маякоўскі); *Вы* – *двойники мои, я знаю. / Быть может, вы и плоть моя, / Но, Бога ради, кто же я?* (Н. Крандзіеўская); *І ўжо не я глабальны тып, / А вы* – *абрыс майго партрэта* (В. Зуёнак); *Вы, завадатары гонкі, / Вы, трубадуры эпохі, / Годзе бабахаць у гонгі! / Дайце адстаць трохі* (П. Макаль). Асаблівай разнавіднасцю метафарычных пабудов падобнага роду з'яўляецца адмоўная метафара: *Не ўздыхайце. Вы не вецер* (Р. Баравікова); *Вы* – *не лето с осенью, зимою, весною: / нет вам даже однократного повторенья* (Б. Слуцкі);

– **адцягненае паняцце**: *Вы* – *точка сознания, и видно весьма: / такая из точки пошла кутерьма, / что пунктик становится Явью* (С. Петров); *Вы* *мне жыццём і забыццём* *былі, / І першым, і апошнім спадзяваннем* (Р. Барадулін);

– **вядомая асоба** (прэцэдэнтны онім) **або сукупнасць асоб**: *И вот уже морского странника / Далёко силуэт сиротский. / Вы* – *крестный моего «Титаника». / (Почти из Вас цитата, Бродский)* (И. Елагин); *Когда-нибудь, пускай предвзято, / обязан будет вспомнить свет / всех вас, рязанские Мараты / далеких дней, двадцатых лет* (Я. Смеляков); *Давай распалім вогнішча на ўзлессі, / Па зорах наварожым давідна, / Бо ты* – *і Вераніка, і Алеся, / Ты, як і сэрца, у мяне адна. (...) Увечары сустрэнемся на ўзлессі, / Не будзем паўтараць забытых слоў... / Мая ты* – *Вераніка, і Алеся, / І Вера, і Надзея, і Любоў* (С. Грахоўскі); *Хочаш, стану Адамам і ты, мая Ева, / Яблык наш зорны сарвеш?* (М. Мятліцкі);

– **выдуманая асоба або група асоб**: *Вы* *только призраки, вы горькие упреки, / Терзанья совести, просроченные сроки* (К. Бальмонт); *Вынаходцы вятроў!* /

Міжсусветныя стаеры! / Вы на гонцы вякоў / На які век паставілі? (У. Някляеў); Калі ты ў небе – ластаўка жыцця – / Хірургаў двух мужчынская размова / Вяртае маму зноўку з небыцця (М. Мятліцкі).

Радзей фіксуюцца выпадкі супрацьлеглай пабудовы, калі ТЫ / ВЫ-пазіцыя прадстаўлена ў якасці правага (В) элемента метафары, параўн.: *Те арфы – это вы, певцы моей отчизны!* (А. Майкоў); *Узнаю: эта линия – вы!* / *Это вы, Катерина Петровна!* (С. Кірсанаў); *Маланка хмару падпаліла, / Агнём закідала душу, / І я агонь той не тушу: / Майму ён сэрцу вельмі мілы. / Маланка тая – гэта ты...* (У. Карызна).

У структурных адносінах канструкцыі, якія рэалізуюць інтэрлакутыўныя метафары, акрамя двухчленных, даволі шырока прадстаўлены і «веернымі», якія адпавядаюць формуле $A = B^1, B^2 \dots B^N$. Такага роду выразы спрыяюць стварэнню шматмерных, часам амбівалентных вобразаў ТЫ / ВЫ: *Границы, / вы – / пустые пропасти, слепые бездны, рвы / отвесных замков* (С. Кірсанаў); *Ты – сеятель причин и следствий жнеи, / Но есть и на тебя причина* (С. Гандлеўскі); *Ты мне сонца! І мора! І подых маю! / Я люблю цябе так, што кроў, як прыбой* (У. Караткевіч); *Ты – / абжыты мой дом. / І – нязведаны вырай* (П. Макаль); *Цябе, як пушчу, адкрываю / У зменах часу і святла. / То ты прамая, то крывая, / То немая, то гаваркая, / То ты – расінка, то – смала. / Калі ты блізка – так маюю, / Адыдзешся – і пазнаю / Бездапаможную, малую / Цябе, былінку палявую, / Былінку горкую маю* (А. Пысін); *Вечназялёнага дрэва жыцця / Плод самы спелы і мудры / садоўнік – / Ты, чалавек!* (С. Законнікаў).

Інтэрлакутыўныя метафары могуць рэалізавацца ў форме дыялогу, у межах якога ствараюцца своеасаблівыя квэстыўныя супазытыўныя метафары, параўн.: *Хто заводзіць каго, не знаю, / Вы – пласцінку. / Ці вас пласцінка?* (П. Макаль); *Хто вы – / Ці людзі, мае сваякі, / Ці ваўкі?* (Р. Барадулін); *Да хто вы? Людзі или птвицы?* (І. Эрэнбург); *А хто ты – / Атман, дух, монада – / Не все ль равно?* (Д. Андрэеў).

Нарэшце, для метафорыкі разгледжанага тыпу таксама характэрнай з’яўляецца тэкстаўтваральная функцыя (П. Панчанка «Хвала Вам!», С. Грахоўскі «Размова з помнікам» і інш.). Падобнага роду інтэрлакутыўныя метафары часам фіксуюцца ў функцыі загаловаў паэтычных тэкстаў («Ты – музыка», «Ты – дождж і снег», «Ты – летняе сонца» У. Карызны, «Ты – тень теней» А. Беллага; «Ты – што загадка» В. Брусава і інш.).

Такім чынам, інтэрлакутыўныя метафары функцыянуюць у паэтычным дыскурсе ў якасці адной з яго «моцных пазіцый», з аднаго боку, выступаючы ў якасці сродку рэпрэзентацыі вобразаў суразмоўцы, якія ўваходзяць у канцэптualaе ядро антрапацэнтрычнага па сваёй прыродзе лірычнага дыскурсу, а з другога – з’яўляючыся стымулам генерацыі кантэкстаў рознай працягласці (да інтэртэксту).

У мове рускай і беларускай паэзіі назіраюцца ў цэлым аналагічныя мадэлі метафарычнай рэпрэзентацыі лірычных «ТЫ / ВЫ-канцэптаў» як з пункту гледжання зместу, так і з боку структуры, але пры гэтым адзначаюцца і пэўныя нацыянальна-стылёвыя асаблівасці гэтых канструкцый і тэкстаў.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Гоготишвили, Л. А. Непрямое говорение / Л. А. Гоготишвили. – М.: Языки славянских культур, 2006. – 720 с.
2. Русская грамматика : В 2-х т. ; редкол.: Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др. – М. : Наука, 1980. – Т. 1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / Н. С. Авилова, А. В. Бондаренко, Е. А. Брызгунова и др. – М. : Наука, 1980. – 783 с.
3. Старычонак, В. Д. Фрэйм «Другасныя займеннікавыя намінацыі» // Старычонак, В. Д. Мнагазначнасць слова ў беларускай мове. У 3 кн. Кн. 2. Семантычная прастора чалавека ў мове і маўленні / В. Д. Старычонак. – Мінск: Колоград, 2017. – С. 201–225.

4. Кисель, Е. В. Функциональная семантизация / характеристика личных местоимений как средство создания художественного образа в поэтическом тексте (на материале творчества русских и белорусских авторов XX века): автореф. дис. ... канд. филол. наук 10.02.01; 10.02.02; Белорусский государственный ун-т / Е. В. Кисель. – Минск, 2014. – 24 с.

МГПУ им. И.П.Шамшуркина